Van Huis voor Klokkenluiders naar een autoriteit voor Integriteit en Klokkenluiden: *Toekomstvisie*

Door bestuur en directie van het Huis voor Klokkenluiders

Februari 2020

HUIS VOOR KLOKKENLUIDERS

Inhoudsopgave

3 Toekomstvisie

4 Inleiding

6 Waarom een Huis voor klokkenluiders

7 Klokkenluidersproblematiek op drie niveaus

9 Een nieuwe koers voor het Huis voor Klokkenluiders

10 Een heldere rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek

16 Vroegtijdig en op maat gekozen optreden door het Huis

18 Het Huis als dé centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden

23 Tot slot

24 Bijlage 1: Geraadpleegde personen

25 Bijlage 2: Enkele taken die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn

27 Bijlage 3: Relevante internationale richtlijnen en adviezen

Toekomstvisie

Begin 2020 bestaat het Huis voor Klokkenluiders drieënhalf jaar. Over het verleden is veel te zeggen en ook al gezegd. Hieruit zijn lessen getrokken en met de wetsevaluatie en de implementatie van de EU-klokkenluidersrichtlijn in het verschiet, is het tijd voor het Huis om vooruit te kijken en te bouwen aan een nieuwe toekomst. In dit document is weergegeven hoe het Huis zijn rol en taken in de toekomst wil vervullen.

De volgende drie uitgangspunten hebben bestuur en directie daarbij voor het nieuwe Huis voor Klokkenluiders voor ogen:

- een heldere rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek,
- vroegtijdig en op maat gekozen optreden door het Huis
- en het Huis als centraal kennisinstituut en knooppunt in het Nederlandse integriteitssysteem met betrekking tot werkrelaties.

Het Huis wil zich, in samenwerking met partners, uitbouwen en versterken tot een autoriteit integriteit en klokkenluiden. Met uiteindelijk doel om op gezaghebbende wijze, en met kennis van zaken, de melder van misstanden, de klokkenluider, te helpen en te beschermen. En bij te dragen aan het voorkomen, signaleren, oppakken en oplossen van maatschappelijke misstanden om zodoende de integriteit in werkrelaties te bevorderen.

Van Huis voor Klokkenluiders naar een autoriteit voor Integriteit en Klokkenluiden: *Toekomstvisie*

Inleiding

Met de start van een nieuw voltallig bestuur in het voorjaar van 2019 en de ontwikkelingen sinds het rapport Ruys[1] heeft een herbezinning op de koers en werkwijze van het Huis plaatsgevonden.[2] Reflecterend op de eigen ervaringen en op gesprekken met externe deskundigen en betrokkenen in het veld, hebben bestuur en directie een toekomstvisie op het Huis voor Klokkenluiders ontwikkeld.[3] In de voorgestelde ontwikkelingen voelen bestuur en directie zich gesterkt door de brief van de nationale ombudsman Van Zutphen[4] aan de minister van Binnenlandse Zaken, die eveneens wijst op het belang van herbezinning op de positionering, rol en werkwijze van het Huis – door het Huis en door de wetgever.

Voor een deel is deze visie van bestuur en directie van het Huis te realiseren binnen de kaders van de huidige Wet Huis voor klokkenluiders en zijn al belangrijke veranderingen in de werkwijze van het Huis in gang gezet. Zowel Ruys als Van Zutphen constateren echter ook dat de huidige Wet Huis voor klokkenluiders belangrijke inconsistenties, onvolkomenheden en onduidelijkheden kent die een optimaal functioneren van het Huis in de weg staan en spoedige reparatie vereisen.[5] Onvolkomenheden in de wet hebben geleid tot problemen bij de uitvoering van de taken van het Huis. Daarnaast zijn onder melders en in de samenleving misverstanden ontstaan over wat het

[1] Ruys (2017). Advies voor een herstart van het Huis voor Klokkenluiders: advies, onafhankelijk onderzoek en preventie.

[2] De ervaringen die het Huis de afgelopen jaren heeft opgedaan op de terreinen van advies, onderzoek en preventie bieden daartoe veel aanknopingspunten. In de vroegere jaren van het Huis zijn zaken niet altijd gegaan zoals beoogd en bedoeld. Hieruit zijn veel lessen geleerd, zowel ten aanzien van de taken en werkwijze van het Huis als waar het gaat om de inrichting van de organisatie.

[3] De totstandkoming van deze visie op de toekomst van het Huis door bestuur en directie van het Huis is begeleid door dr. Leonie Heres, dr. Marie Jeanne Schiffelers en drs. Martijn van der Spek van USBO Advies. De visie is ontwikkeld op basis van gesprekken met bestuur, directie en medewerkers van het Huis, externe gesprekken en consultaties gevoerd door het Huis en bestudering van de Wet Huis voor klokkenluiders, de nieuwe EU-klokkenluidersrichtlijn, onderzoeksrapporten en interne bestuursnotities.

[4] Van Zutphen (2019). Brief Nationale Ombudsman Van Zutphen aan minister Ollongren van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, d.d. 1 oktober 2019, naar aanleiding van het verzoek van de Vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

[5] Van Zutphen (2019). De Ombudsman stelt in zijn brief: “In het zogenoemde bejegeningsonderzoek staat de vraag centraal hoe de werkgever zich jegens de werknemer heeft gedragen naar aanleiding van de melding (door de werknemer) van een misstand. [...] Dit type onderzoek betreft in de kern een geschil tussen twee partijen; deze worden bij dat onderzoek betrokken. Bij zo’n onderzoek past — en zo is het in de wet en het Protocol onderzoek ook geregeld - dat de klokkenluider, op een vergelijkbare wijze als de werkgever, gelegenheid krijgt om zijn standpunt toe te lichten en bijvoorbeeld te reageren op de conceptversie van het onderzoeksrapport. Het tweede type onderzoek betreft een vermoedelijke misstand waarop een werknemer in zijn werk is gestuit. [...] Er is een maatschappelijk belang gemoeid met het onderzoeken van de vermoedelijke missstand. De werkprocessen en gebeurtenissen waarover het onderzoek gaat raken niet (per se) de melder persoonlijk. Welke rol is nog weggelegd voor de klokkenluider nadat het Huis heeft besloten tot een onderzoek naar de vermoedelijke misstand die de klokkenluider heeft gemeld? Een duidelijke visie daarop heb ik niet aangetroffen in de wet”. Ruys (2017) beveelt aan om bij de eerstkomende wetswijziging o.a. de criteria van ontvankelijkheid alsmede het belang van preventie, integriteitsonderzoek en voorlichting over misstanden als taken van het Huis te verduidelijken, p. 19.

Inleiding

Huis momenteel kan en mag doen om melders te ondersteunen en te beschermen.[6] Dat vraagt om een verheldering van de taak en visie van het Huis.

De door de minister aangekondigde vervroeging van de wetsevaluatie geeft de mogelijkheid om wetstechnische gebreken te repareren.[7] Het gaat dan om een evaluatie van de wet en niet om een evaluatie van het Huis. Deze laatste is al eerder uitgevoerd door Ruys en Van Zutphen. De wetsevaluatie biedt ook kansen om lessen te trekken uit de ervaringen die het Huis heeft opgedaan in klokkenluiderszaken en die te vertalen naar aanpassingen in de wet die de integriteit in werkrelaties en de melders van misstanden beter dienen. Het Huis is dan ook blij met het besluit van de minister om, zoals ook Van Zutphen[8] adviseert, de opbrengst van de wetsevaluatie te benutten in het wetgevingstraject ter implementatie van de nieuwe EU-richtlijn[9] inzake de bescherming van personen die inbreuken op het Unierecht melden (hierna: de EU-klokkenluiders-richtlijn). Verder bieden ook andere internationale afspraken, richtlijnen en aanbevelingen, zoals die in het Verdrag van de Verenigde Naties tegen corruptie, de Raad van Europa, GRECO, de G20, de OECD en Transparency International, handvatten voor een herziene positionering van het Huis voor Klokkenluiders.[10]

Het Huis maakt zich er sterk voor dat Nederland niet alleen voldoet aan minimale juridische verplichtingen, maar voorop blijft lopen op het gebied van integriteit en klokkenluiden.

Het Huis wil werkend Nederland helpen door de omgang met klokkenluiden op een gebalanceerde manier te borgen. Het Huis kan en wil hiermee een belangrijke bijdrage leveren aan de integriteit in werkrelaties, in het bijzonder waar het gaat om de manier waarop er in de relatie tussen werkgevers en werknemers wordt omgegaan met en geleerd van meldingen en melders.
Het maakt zich er sterk voor dat Nederland niet alleen voldoet aan minimale juridische verplichtingen, maar voorop blijft lopen op het gebied van integriteit en klokkenluiden. Om dat te bereiken is een instituut nodig dat meer doet dan het verlenen van advies en het verrichten van onderzoek, zoals nu is vastgelegd in de Wet Huis voor klokkenluiders. In deze visie zet het Huis daarom uiteen hoe het zijn rol en taakinvulling in de toekomst wil vormgeven, zowel op basis van de ervaringen van het Huis tot nu toe, als in het licht van recente (internationale) juridische, wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen rondom klokkenluiden.

[6] Zo kan het Huis uit hoofde van de wet in geval van bejegenings-onderzoek enkel vaststellen *of* er sprake is van benadeling. Oordelen van het Huis missen daarbij de kracht van een rechterlijk vonnis, en kunnen 'slechts' gebruikt worden in een civiele procedure. Het Huis heeft in de huidige situatie dus zelf geen doorzettingsmacht om melders feitelijke bescherming tegen benadeling te bieden; dat is aan de rechter.

[7] Kamerstukken II, 2019/20. 33258, nr. 43, p. 8.

[8] Van Zutphen (2019). Het Huis merkt hierbij op dat melders veel belang hebben bij duidelijkheid over hun wettelijke bescherming en waar zij voor welke ondersteuning terecht kunnen. Het samen-voegen van de wetgevingstrajecten die volgen op de wetsevaluatie en de implementatie van de EU-richtlijn, voorkomt een veelvoud aan overgangssituaties en -regelingen waarmee melders, het Huis en andere partijen worden geconfronteerd en komt daarmee ten goede aan het meldproces.

[9] Richtlijn (EU 2019/1937) van het Europees Parlement en de Raad inzake de bescherming van personen die inbreuken op het Unierecht melden, PB 26.11.2019, L 305/17 ev. De richtlijn voorziet in een minimum standaard en brengt verplichtingen mee voor de lidstaten. Zo moeten lidstaten één of meerdere 'bevoegde autoriteiten' aanwijzen. Deze autoriteit(en) *moet(en)* op hun beurt weer aan een aantal vereisten voldoen en hebben een aantal verplichtingen. Daarnaast zijn lidstaten verplicht toegang te bieden tot een aantal ondersteuningsmaatregelen, anderen zijn optioneel. Lidstaten *mogen* beide categorieën ondersteuningsmaatregelen onderbrengen bij een informatiecentrum, of bij een afzonderlijke onafhankelijke bestuurlijke autoriteit. Zie bijlage 2 voor een overzicht van deze verplichtingen.

[10] Zie bijlage 3 voor een nadere toelichting op de in dit verband relevante internationale handreikingen, richtlijnen en aanbevelingen.

Waarom een Huis voor Klokkenluiders?

Het plezierig en succesvol werkend houden van organisaties is een continu en dynamisch proces dat aandacht nodig heeft. De signalerende rol en positie van medewerkers daarin zijn niet altijd goed genoeg geborgd.

Soms gebeurt het dat iemand iets ziet dat niet in de haak is. Zij die dat melden, helpen de samenleving maatschappelijke misstanden te signaleren zodat ertegen kan worden opgetreden. In een ideale situatie wordt na het opmerken van wat misgaat, de kwestie direct opgepakt en opgelost. Maar de realiteit is dat organisaties niet altijd adequaat handelen naar aanleiding van de meldingen die zij krijgen. Daardoor kunnen melders verwikkeld raken in een vaak lange en moeilijke strijd met organisaties, een strijd die bovendien plaatsvindt op een ongelijk speelveld omdat een organisatie meer middelen tot zijn beschikking heeft dan een individuele melder.

Het is onwenselijk en onrechtvaardig om een individuele melder financieel, emotioneel en sociaal de prijs te laten betalen voor een kwestie die het maatschappelijk belang dient. Een maatschappelijke misstand is niet het probleem van een melder, maar uiteindelijk een probleem van de samenleving, van ons allemaal. Daar waar meldingen van misstanden onvoldoende worden opgepakt door organisaties zelf, is het Huis er als vertegenwoordiger van de samenleving.[11] Het Huis moet er namens de samenleving, en waar mogelijk in samenwerking met andere instanties zoals inspecties, toezichthouders, OM en politie, voor zorgen dat meldingen over (vermoedens van) misstanden (alsnog) serieus worden genomen, dat meldingen worden uitgezocht en aangepakt, en er lessen uit worden getrokken. Het Huis wil er daarbij voor zorgen dat er een meer gelijk speelveld ontstaat tussen melder en organisatie, in die zin dat de ongelijkheid wordt gecompenseerd. Ook wil het Huis zich inzetten om verdere schade voor de melder zoveel en zo snel als mogelijk te voorkomen, zodat de melder weer zijn normale leven kan oppakken.

Een maatschappelijke misstand is niet het probleem van een melder, maar uiteindelijk een probleem van de samenleving, van ons allemaal. Daar waar meldingen van misstanden onvoldoende worden opgepakt door organisaties zelf, is het Huis er als vertegenwoordiger van de samenleving.

[11] Hierin onderscheidt het Huis voor Klokkenluiders zich bijvoorbeeld van de Nationale Ombudsman, die zich met name richt op de relatie tussen burger en overheid.

Klokkenluidenproblematiek op drie niveaus

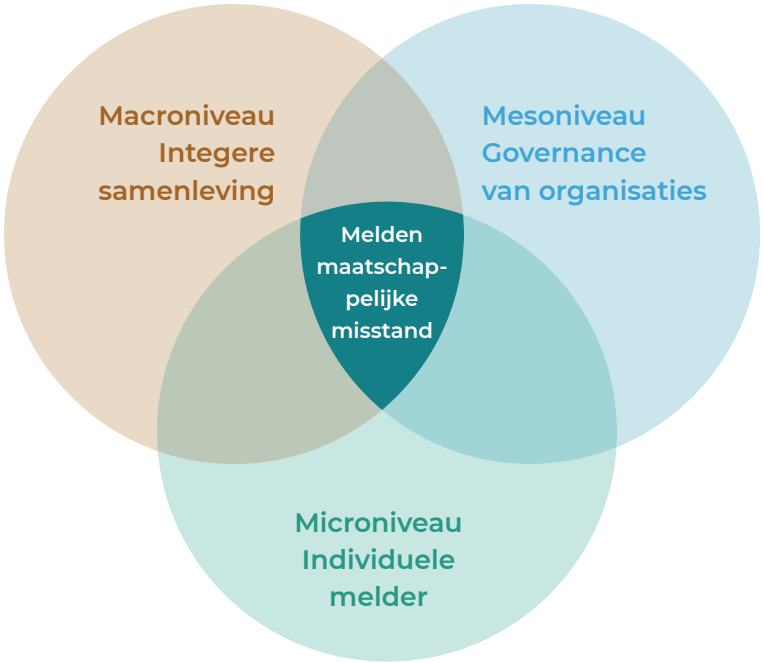

Figuur 1: niveaus van problematiek rondom klokkenluiden.

Om goed zicht te krijgen op de rollen en taken van het Huis in de toekomst en hoe die het beste ingericht kunnen worden, is het belangrijk te onderkennen dat de problematiek van klokkenluiden op tenminste drie verschillende niveaus speelt. Het gaat hierbij om verschillende rollen en taken die rondom klokkenluidenproblematiek idealiter vervuld zouden moeten worden: daarmee is echter niet gezegd dat deze rollen en taken ook allemaal door het Huis voor Klokkenluiders kunnen of moeten worden vervuld.

In de eerste plaats is er op *microniveau* de problematiek rondom de individuele melder of groep melders die een misstand hebben aangekaart. Voor melders die intern bij een publieke of private organisatie niet worden gehoord of zelfs worden tegengewerkt, is het in eerste instantie vooral van belang dat:

1. zij hun vermoeden van de misstand (alsnog) elders kunnen aankaarten en de melding serieus wordt opgepakt door een instantie die op een meer gelijk speelveld de kwestie aan de kaak kan stellen, onafhankelijk onderzoek kan doen en de organisatie(s) waar nodig ter verantwoording kan roepen;
2. zij erkenning krijgen voor de moed die zij hebben getoond door de melding te doen;
3. zij beschermd worden tegen benadeling, en daartoe adviezen krijgen voor mogelijk te nemen stappen en inzicht krijgen in de risico's die horen bij die stappen;
4. zij eenvoudig toegang hebben tot ondersteuning (juridisch, psychosociaal, financieel en anderszins) en behartiging van hun individuele, specifieke belangen;
5. verdere financiële, psychosociale of andere schade aan de melder en escalatie van het conflict tussen melder en organisatie wordt voorkomen, en zij worden geholpen bij het traject om aan het werk te blijven of weer terug aan het werk te gaan;
6. in geval van arbeidsconflicten, demotie e.d. wordt onderzocht of en in hoeverre dit ten gevolge is van het doen van de melding, en zo ja, dat eventuele benadeling van de melder(s) ongedaan wordt gemaakt dan wel gecompenseerd.

In de tweede plaats is er de problematiek op *mesoniveau* rondom de governance van organisaties waarover gemeld wordt of kan worden, en de sectoren waar zij deel van uitmaken. In dat kader is vooral van belang dat:

1. organisaties over voldoende kennis, expertise, probleemoplossend en lerend vermogen beschikken om misstanden en integriteitsschendingen te voorkomen;
2. waar misstanden en integriteitsschendingen zich toch voordoen, dit binnen de organisatie tijdig en adequaat wordt gesignaleerd, de organisatie de kwestie intern adequaat weet af te handelen,

en goed meldgedrag stimuleert en (immaterieel) beloont, waarbij ieder in de organisatie zijn/haar rol en verantwoordelijkheid in dit opzicht kent en neemt (leidinggevenden, bestuurders, vertrouwenspersonen, leden raden van toezicht en commissarissen...);

3. verdere escalatie van het gebeurde zoveel en zo spoedig mogelijk wordt voorkomen zodat eventuele (verdere) schade aan de organisatie wordt beperkt en de organisatie in de gelegenheid wordt gesteld van de kwestie te leren;
4. organisaties zich beschermd zien tegen melders die bewust onjuiste informatie hebben gemeld of openbaar gemaakt.

Tot slot speelt nog de problematiek op *macroniveau* rondom het bewaken en bevorderen van een behoorlijke, integere samenleving. In dit verband is van belang dat:

1. misstanden en benadeling van melders van misstanden zoveel als mogelijk worden voorkomen;
2. waar (vermoedens van) misstanden of benadeling van melders zich toch voordoen, deze zo vroeg mogelijk worden gesignaleerd, aangepakt en opgelost;
3. waar de misstand en/of benadeling niet (alsnog) spoedig wordt (h)erkend en opgepakt door betrokken organisaties, op onafhankelijke wijze onderzoek plaatsvindt naar de melding;
4. individuen in staat zijn misstanden te herkennen en zich bereid, verantwoordelijk en veilig voelen hun vermoedens te melden;
5. lessen worden getrokken uit de signalen en adviezen over, en onderzoeken naar misstanden en benadeling van melders, zodat niet alleen de betreffende organisatie zelf, maar ook andere organisaties en de samenleving als geheel beter in staat zijn integriteit te bewaken en bevorderen;
6. sectorspecifieke en sectoroverstijgende kennisaccumulatie plaatsvindt door informatie over integriteitsbevordering én schendingen van integriteit in werkrelaties te inventariseren en te analyseren en deze kennis in te zetten voor beleidsadviezen op verschillende niveaus: landelijk, richting sectoren en richting individuele organisaties.

De drie verschillende niveaus en aandachtsgebieden van klokkenluidenproblematiek laten zien dat een Huis voor Klokkenluiders zich begeeft in een continu spanningsveld van belangen van individuele melders, van organisaties, en van de samenleving als geheel. Deze belangen zijn in belangrijke mate verenigbaar en wederzijds versterkend, maar kunnen ook conflicteren. De organisatie die bestuur en directie van het Huis voor ogen hebben, zet zich ervoor in de verschillende belangen die rondom meldingen spelen zoveel mogelijk bij elkaar te brengen, met het oog op een breder maatschappelijk belang dat daarmee wordt gediend. Het Huis richt zich dan naast het behandelen van individuele meldingen, ook meer dan nu op kennisaccumulatie op het niveau van organisaties in integriteitsbevordering (preventie en leren) en het adviseren en faciliteren van beleidsmakers, integriteitsfunctionarissen, beroepsorganisaties en politici. Op basis van de door het Huis verworven kennis kan daarmee ook op het niveau van de samenleving integriteit en veilig melden worden versterkt. Tegelijkertijd constateren bestuur en directie dat het Huis melders weliswaar kan bijstaan door hen te informeren en te adviseren over hun rechten, geldende procedures en mogelijkheden voor te nemen stappen, maar dat actieve behartiging van de individuele belangen van melders en het verlenen van bijvoorbeeld juridische bijstand op gespannen voet staan met het maatschappelijk belang van een onafhankelijk meldpunt en onafhankelijke onderzoeksautoriteit.[12]

[12] Om deze reden adviseert Van Zutphen (2019, p. 6) in zijn brief aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties om belangenbehartiging van melders buiten het Huis te organiseren. De adviestaak zou zich volgens de Ombudsman “moeten richten op het geven van voorlichting, het verstrekken van relevante informatie en het op weg helpen van de klokkenluider naar een organisatie die hem kan ondersteunen”.

Een nieuwe koers voor het Huis voor Klokkenluiders

Het zal duidelijk zijn dat het Huis de hierboven geschetste klokkenluidenproblematiek niet alleen kan oppakken: daartoe zijn ook andere (typen) instanties nodig, zoals bijvoorbeeld de rechter, politie, openbaar ministerie, toezichthouders, inspecties, bureaus integriteit en integriteits- en vertrouwensfunctionarissen binnen organisaties, en organisaties die zich nadrukkelijk toespitsen op specifieke vormen van ondersteuning aan melders en de behartiging van hun individuele, specifieke belangen. De nieuwe koers die het Huis voor ogen heeft is niet alleen bedoeld om richting te geven aan een andere manier van werken door het Huis. Ook om een duidelijker positie te creëren voor het Huis te midden van andere instanties en een beter beeld te geven van wat het Huis als vernieuwd instituut kan betekenen voor meldingen en melders, en ook voor werkgevers en andere meldpunten en onderzoeksinstanties.

De opvatting van bestuur en directie van het Huis steunt op de gedachte dat een effectieve aanpak van klokkenluidenproblematiek meer nodig heeft dan advies aan melders en onderzoek naar meldingen. Een effectieve aanpak vraagt om een Huis dat een brede selectie aan instrumenten en mogelijkheden tot zijn beschikking heeft en die inzet om niet alleen op individueel niveau een meer gelijk speelveld tussen melder en organisatie te creëren, maar ook om op organisatie- en samenlevingsniveau een antwoord te bieden op de problematiek van klokkenluiden. Uit deze centrale gedachten volgen drie uitgangspunten voor het nieuwe Huis voor Klokkenluiders dat bestuur en directie voor ogen hebben:

- een heldere rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek,
- vroegtijdig en op maat gekozen optreden door het Huis,
- en het Huis als centraal kennisinstituut en knooppunt in het Nederlandse integriteitssysteem met betrekking tot werkrelaties.

Een effectieve aanpak vraagt om een Huis dat een brede selectie aan instrumenten en mogelijkheden tot zijn beschikking heeft...

Een heldere rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek

Het Huis voor Klokkenluiders heeft de afgelopen jaren geprobeerd om een balans te vinden tussen enerzijds het bijstaan van de individuele melder en anderzijds het doen van onafhankelijk onderzoek naar de misstand en/of benadeling van de melder. Deze twee posities van het Huis (betrokkenheid bij de individuele melder en onpartijdig en onafhankelijk onderzoek naar het vermoeden van een misstand en/of bejegening) leidde tot spanningen tussen afdelingen binnen het Huis.[13] Het Huis deelt derhalve de opvatting van Van Zutphen, dat niet alle vormen van individuele ondersteuning aan de melder bij het Huis zelf ondergebracht kunnen en moeten worden, ook omdat dit de schijn van partijdigheid kan wekken.[14] Helderheid over de rol en positie van het Huis is zowel voor het Huis zelf, als melders, organisaties en samenleving van groot belang.

Het Huis spant zich in om escalatie van het conflict tegen te gaan en zich in het contact met de melder verder te richten op het geven van relevante informatie...

Het Huis ziet ook in de toekomst, bij het melden van een vermoeden van een misstand, een belangrijke rol voor zichzelf ten aanzien van de melding *en* de melder. Het Huis maakt daarbij een onderscheid tussen de verzoeker als *melder*, en zijn verzoek als *melding*. Dit onderscheid is van belang met het oog op de maatschappelijke taak van het Huis, zijn onafhankelijkheid en het voeren van regie. Ondanks het directe belang dat een verzoeker als melder van een vermoeden van een misstand kan hebben bij een onderzoek, geeft deze met het doen van een melding iets uit handen: het 'eigenaarschap' van de in de melding beschreven problematiek. Dit gaat over van de verzoeker naar het Huis, die in het maatschappelijk belang een onderzoek kan starten. Daar past bij dat het onderzoek een zekere afstand houdt tot de verzoeker (en de werkgever), in het bijzonder als het onderzoek zich richt op een maatschappelijke *misstand*. In dat laatste geval heeft de verzoeker in beginsel een zeer beperkte rol in het onderzoek en is verzoeker vooral een *getuige*. Bij een onderzoek naar de *bejegening* is de verzoeker een direct belanghebbende en een onmisbare informatiebron tijdens het onderzoek.

Het Huis spant zich in om escalatie van het conflict tegen te gaan en zich in het contact met de melder verder te richten op het geven van relevante informatie en het op weg helpen van de melder naar ondersteuning en belangenbehartiging door organisaties in diverse netwerken (arbeidsjuristen, psycho-sociale ondersteuners...).

[13] Ruys (2017), p. 11 en 13.

[14] Van Zutphen (2019) p. 5.

Een heldere rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek

Met het oog op het scheppen van meer duidelijkheid (..) heeft het Huis een nieuwe werkwijze voor ogen...

Het belang van eenvoudig toegankelijke ondersteunings- en beschermingsmaatregelen komt in de nieuwe EU-klokkenluidersrichtlijn tot uitdrukking in artikel 20. Het Huis wil zich er daarom sterk voor maken dat voldoende adequate, toegankelijke, passende en gefinancierde ondersteuning beschikbaar is waar het Huis naar kan verwijzen. Waar nodig en van toepassing, kan het toekennen van de klokkenluiderstatus door het Huis de functie hebben van 'toegangsbewijs' voor de beoordeling of iemand in aanmerking kan komen voor gefinancierde en gespecialiseerde ondersteuning door andere organisaties.

Met het oog op het scheppen van meer duidelijkheid over de rol en positie van het Huis in advisering en onderzoek, en met inachtneming van verplichtingen die uit de nieuwe EU-klokkenluidersrichtlijn volgen, heeft het Huis een nieuwe werkwijze voor ogen:

1. Tijdens het adviestraject inzake een melding bij het Huis informeert het Huis de melder over diens mogelijkheden en rechten bij het doen van een melding en over de mogelijke gevolgen die gekoppeld zijn aan het doen van meldingen. Het Huis zal de melders met advies dus de weg wijzen en eerstelijnshulp aanbieden: welke route kunnen zij bewandelen, welke gevolgen heeft dat en waar kunnen ze terecht? Klokkenluiders verdienen het te worden bijgestaan en weer op weg geholpen te worden met deskundig en betrokken advies. Advisering van klokkenluiders draagt bij aan hun bescherming. Maar het Huis schept daarbij ook heldere verwachtingen over wat de melder kan verwachten van het Huis vanaf het moment dat deze een melding doet. Waar nodig, verwijst het Huis melders door naar persoonlijke ondersteuning en belangenbehartiging buiten het Huis. Hiertoe ontwikkelt het Huis een netwerk van gespecialiseerde arbeidsjuristen, mediators, psychosociale ondersteuners en andere organisaties die belangen van melders behartigen of andersoortige ondersteuning bieden waar melders behoefte aan hebben.[15]

Het bestuur pleit daartoe voor de oprichting van een onafhankelijk fonds, dat middelen ter beschikking stelt ten behoeve van gefinancierde en gespecialiseerde bijstand en steun aan melders. Daarmee krijgt de verantwoordelijkheid van de samenleving voor de individuele melder ook meer inhoud.

[15] Voorlichten, het verstrekken van informatie en het op weg helpen van de melder zijn ondersteuningsmaatregelen waarin de EU-klokkenluidersrichtlijn voorziet en die door een informatiecentrum of een onafhankelijke bestuurlijke autoriteit kunnen cq moeten worden aangeboden. Lidstaten kunnen bovendien voorzien in financiële bijstand en ondersteuningsmaatregelen, met inbegrip van psychosociale ondersteuning, voor melders in het kader van gerechtelijke procedures (artikel 20). Van Zutphen adviseerde om de adviestaak van het Huis zo te formuleren dat deze past bij de kerntaken van het Huis. Hij gaf daarbij aan dat de adviestaak zich zou moeten richten op "het geven van voorlichting, het verstrekken van relevante informatie en het op weg helpen van de klokkenluider naar een organisatie die hem kan ondersteunen." Tevens gaf hij aan: "Breng alle andere vormen van ondersteuning (dan bij het Huis belegd) onder bij andere organisaties dan het Huis, en zoek daarbij aansluiting bij de richtlijn." Van Zutphen (2019), p. 6.

2. Na ontvangst van een melding pleegt het Huis een eerste beoordeling van de melding op basis van onderliggende feitelijke stukken. Het Huis bevestigt indien van toepassing, en overeenkomstig de nieuwe EU-klokkenluidersrichtlijn (artikel 20, eerste lid en onder b)[16], in een vroegtijdig stadium dat iemand zorgvuldig melding lijkt te hebben gedaan en dientengevolge in aanmerking komt voor bescherming uit hoofde van de EU-klokkenluidersrichtlijn cq. de wet.[17] Het Huis stuurt de melder hiervan een schriftelijke bevestiging dat die wegens diens melding rechtsbescherming geniet (intern 'klokkenluidersbrief' genoemd). Hiermee kan de melder derden (werkgever, inspecties, enz.) informeren dat het Huis van mening is dat het vermoeden van een maatschappelijke misstand gerechtvaardigd is.

3. Het Huis erkent en waardeert in een vroegtijdig stadium dat de melder op redelijke gronden een melding heeft gedaan, onder meer middels deze 'klokkenluidersbrief'. Melders die niet als klokkenluider kunnen worden aangemerkt, bijvoorbeeld omdat de melding geen betrekking heeft op een vermoeden van een maatschappelijke misstand[18], worden op weg geholpen naar andere instanties. In het geval de melding niet betrekking blijkt te hebben op een maatschappelijke misstand kan dit bijvoorbeeld bestaan uit doorverwijzing naar andere hulpverleners en/of meldpunten.

4. Het Huis werkt met twee trajecten: één voor de melding en één voor de melder. Na ontvangst van de melding wordt zo snel mogelijk een onderscheid aangebracht tussen de melder en de melding. De opvatting van het Huis is dat de melding van belang is voor de samenleving als geheel en de melder zo snel mogelijk moet worden geholpen bij het hervatten van zijn reguliere leven en werkzaamheden. Het Huis wordt als het ware 'eigenaar' van het proces van de melding van de *misstand* en draagt zorg en verantwoordelijkheid voor de behandeling ervan, door het Huis zelf of door een andere specifieke autoriteit, waarbij de focus zal liggen op de maatschappelijke misstand die de melding blootlegt. Wanneer bij meldingen van (vermoedens van) misstanden en nadelige bejegening van melders wordt overgegaan tot onderzoek, kunnen conflicten tussen melder en werkgever in de tussentijd verder oplopen en ondervinden melders en andere betrokkenen soms langdurige psychosociale, financiële en andere schade. Het Huis zal gedurende een

[16] De toekenning van de klokkenluiderstatus is van grote waarde voor melders. Het geeft vroeg in het meldtraject de nodige juridische bescherming en bovendien morele erkenning. Het is dus belangrijk om snel tot deze conclusie te kunnen komen (mede indachtig bijvoorbeeld de termijnen van ontslagprocedures). Voor het Huis is toekenning van de klokkenluiderstatus een duidelijk moment om onderscheid te maken tussen melders van een vermoeden van maatschappelijke misstand en melders van overige kwesties die buiten de reikwijdte van de werking van de Wet Huis voor klokkenluiders liggen.

[17] D.w.z. bij een juist meldpunt, en over een misstand met maatschappelijk belang. In deze fase wordt nog niet vastgesteld of er daadwerkelijk sprake is van een misstand, enkel dat iemand rechtsbescherming tegen benadeling geniet.

[18] Conform zowel huidige wetgeving als de EU-klokkenluidersrichtlijn, beperkt onderzoek zich tot misstanden waarin een zwaarwegend maatschappelijk belang aan de orde is. Om dit te beoordelen, hanteert het Huis indicatieve criteria en definities. Waar het Huis van oordeel is dat de melding weliswaar een schending van integriteitsnormen betreft doch niet aangemerkt kan worden als een maatschappelijke misstand, zal het de melder doorverwijzen naar andere instanties.

eventueel onderzoek naar het vermoeden van de misstand, de melder op de hoogte houden van de onderzoeksprocedure, en desgewenst doorverwijzen naar gespecialiseerde hulpverleners.[19] Melders zullen de deur van het Huis nooit gesloten vinden.

5. Het Huis wil, ook in lijn met het advies van Van Zutphen[20], in de toekomst nadrukkelijker werken met verschillende protocollen voor de twee typen onderzoeken die het verricht: onderzoek naar misstanden en bejegeningsonderzoek. Waar het gaat om onderzoek naar *misstanden*, is het Huis van mening dat de rol van de melder om een andere invulling vraagt. In de optiek van het Huis zou in een aangepaste Wet Huis voor klokkenluiders in dit type onderzoek de melder worden gehoord als getuige, en ontvangt deze terugkoppeling over wat er met de melding wordt gedaan en over de voortgang van het onderzoek. De nadruk zou dan liggen op het onderhouden van persoonlijk contact met de melder en het informeren van de melder over de stand van zaken.

6. Waar onderzoek wordt gedaan naar de *bejegening* van melders, en het dus gaat om de vraag of de melder door de werkgever is benadeeld ten gevolge van de gedane melding, worden conform de Wet Huis voor klokkenluiders en het huidige onderzoeksprotocol zowel melder als werkgever in het onderzoek betrokken. Daarbij krijgen melder en werkgever beiden de gelegenheid hun standpunten toe te lichten en te reageren op de conceptversie van het onderzoeksrapport.

7. Voor zowel onderzoeken naar misstanden als bejegeningsonderzoeken worden de doorlooptijden van onderzoeken korter.[21] Ook worden duidelijkere afspraken met de melder en werkgever gemaakt over geheimhouding en omstandigheden waaronder een onderzoek kan worden stopgezet.

8. Aan een evenwichtiger speelveld tussen melder en werkgever kunnen ook sancties bijdragen. De EU-klokkenluidersrichtlijn vraagt van lidstaten dat ze zorgen voor sancties (artikel 23) op onder meer het belemmeren van een melding of het benadelen van een melder, maar ook op melders die bewust onjuiste informatie hebben gemeld of openbaar gemaakt (de keerzijde van het systeem, maar van belang voor het behoud er van). Daarnaast vraagt de EU-klokkenluidersrichtlijn (artikel 21 en 22) om 'maatregelen ter

[19] Van Zutphen merkt op in zijn brief dat in andere landen, zoals België, de ondersteuning aan melders definitief eindigt zodra een melder is verwezen naar een onderzoeksinstantie. In Engeland werkt ook het gezaghebbende NGO *Protect-advice UK* op deze wijze, en beperkt de advisering zich tot voorlichting en informatieverstrekking; belangenbehartiging valt nadrukkelijk niet onder haar taken om de onafhankelijke positie van het instituut te borgen. Ook het Huis ziet nadrukkelijk het belang van een heldere scheiding tussen meldpunt, informatie en voorlichting en onderzoek enerzijds, en belangenbehartiging anderzijds. Tegelijkertijd is voor de meldingsbereidheid van belang dat melders ook tijdens een lopend onderzoek toegang hebben tot informatie en voorlichting, en wanneer de hulpvraag verandert, doorverwezen kunnen worden naar aanvullende ondersteuning. Zie verder Loyens, K.M. & Vandekerckhove, W. (2018). *The Dutch Whistleblowers Authority in an international perspective: a comparative study.* Onderzoek in opdracht van het Huis voor Klokkenluiders.

[20] Van Zutphen (2019) p. 5.

[21] Verkorting van de doorlooptijden vereist dat de oude werkvoorraad van het Huis van vóór 1 januari 2019, zoals ook Van Zutphen (2019), p. 4, opmerkt, mogelijk via een andere route wordt afgewikkeld. Hiertoe heeft het Huis momenteel externe deskundigen aangezocht die hierover een advies zullen uitbrengen aan het bestuur.

bescherming tegen represailles' en 'maatregelen ter bescherming van betrokkenen'.
Sancties kunnen bijdragen aan die bescherming. Sanctionering zal (dus) in het bijzonder aan de orde kunnen zijn in gevallen van een individuele melder of groep melders die een misstand hebben aangekaart en daarin belemmering of represailles (benadeling) hebben ondervonden. De mogelijkheid tot sanctionering (de meest voor de hand liggende vorm lijkt die van een bestuurlijke boete) door het Huis, alsmede de eventuele mogelijkheid voor het Huis betrokken te worden bij sanctionering door een gerechtelijke autoriteit, dient te worden onderzocht.[22]

9. Ten behoeve van het gelijke(re) speelveld tussen melder en werkgever, en om escalatie van het conflict en (verdere) schade aan zowel melder(s) als werkgevers te voorkomen, kunnen de mogelijkheden worden onderzocht om het Huis de beschikking te geven over de bevoegdheid om een Aanwijzing te geven.[23] Deze Aanwijzing (in de vorm van bestuursdwang, of door middel van een last onder dwangsom) zou eruit kunnen bestaan dat het Huis de werkgever kan verplichten tot een kortdurende (maximaal 3 maanden) bevriezing van de arbeidsrelatie met de melder(s), eventueel onder last van een dwangsom.[24]
Een dergelijke maatregel heeft naar verwachting een preventieve (beschermende) werking en kan de meldingsbereidheid vergroten. Bovendien zou een dergelijke tijdelijke maatregel het Huis meer ruimte geven voor het verkennen van mogelijke handelingsopties, naast het verrichten van feitenonderzoek, die eventueel kunnen bijdragen aan de oplossing van het conflict (zie pagina 16 en 17).

10. Gelet op de EU-klokkenluidersrichtlijn (artikel 21, vijfde lid) geldt in de toekomst, kortgezegd, een 'omgekeerde bewijslast' in procedures waarin de melder stelt te zijn benadeeld.[25] Dit kan betekenis hebben in geschillen voor de rechter,

[22] De sancties van art. 23 EU-klokkenluidersrichtlijn staan in verband met art. 19 EU-klokkenluidersrichtlijn, het verbod op represailles - in Nederland: het benadelingsverbod. Deze sancties hebben niet de strekking van schadevergoeding, zij dienen als vergelding, hebben dus een punitief karakter. Het bejegeningsonderzoek van het Huis richt zich op het benadelingsverbod. Daadwerkelijke handhaving van het benadelingsverbod geschiedt in Nederland nu (enkel) door inroeping van de tussenkomst van de rechter. Dit is de civiele of bestuursrechtelijke rechter die evenwel niet 'van overheidswege' sanctioneert ('vergeldt'). Sanctionering van overtreding van het benadelingsverbod zou enkel kunnen geschieden door de strafrechter, óf door een andere bestuurlijke autoriteit met handhavende bevoegdheid, in het laatste geval na een onderzoek gericht op benadeling ('represailles') in een bejegeningsonderzoek. Dit betekent dat of de strafrechter en/of die betreffende bestuurlijke autoriteit(en) kunnen sanctioneren zoals bedoeld in art. 23 EU-klokkenluidersrichtlijn. In beide gevallen, strafrechtelijke dan wel bestuursrechtelijke handhaving, moet de mogelijkheid tot sanctionering in de wet worden opgenomen.

[23] Van belang hierbij is in elk geval dat het gaat om een niet-onomkeerbare en kortdurende maatregel. Doordat de informatie waarop een dergelijke beslissing zal zijn gebaseerd in eerste aanleg afkomstig is van de melder(s), dient de maatregel ook spoedig en zonder schade aan de werkgever te kunnen worden ingetrokken wanneer de informatie onjuist of onvolledig blijkt.

[24] Over een vergelijkbare mogelijkheid beschikt bijvoorbeeld de nationale ombudsman van Israël.

[25] Omkering van de bewijslast wil in dit geval zeggen dat -nadat de melder heeft aangetoond dat hij een melding of openbaarmaking heeft gemaakt en met benadeling is geconfronteerd- de rechter kan besluiten de werkgever op te dragen aan te tonen dat die benadeling niet door de melding komt ('naar behoren is gemotiveerd', EU-klokkenluidersrichtlijn artikel 21, lid 5). Dit kan de bewijspositie van de melder vereenvoudigen.

waarin de werknemer aantoont dat zijn melding van een misstand heeft geleid tot zijn benadeling. De bewijsrechtelijke positie van laatstgenoemde wordt in dat geval door de daaropvolgende 'omkering van de bewijslast' bepaald verlicht.

Bejegeningsonderzoeken door het Huis, die vaak nauw verbonden zijn met misstand-onderzoeken, zullen naast onderzoeken naar misstanden van groot belang blijven. Onderzoeken van het Huis leiden niet tot een vonnis, maar resulteren in een reconstructie van het voorgevallene op basis van een onderzoeksvraag. Voor het Huis gelden de rechtsvorderlijke spelregels niet, de verzoeker hoeft dus ook niet 'aan te tonen' dat hij tengevolge van de melding is benadeeld. Bejegeningsonderzoeken behoren, ook omdat zij worden gepubliceerd, tot de (meest aansprekende) middelen die het Huis tot zijn beschikking heeft om melders daadwerkelijk te beschermen. Bovendien, zowel voor het blootleggen en tegengaan van 'represailles', als ook wanneer andersoortige instrumenten of andere vormen van conflict-hantering geen oplossing bieden, zijn bejegeningsonderzoeken ook van waarde.[26]

Bejegeningsonderzoeken door het Huis, die vaak nauw verbonden zijn met misstandonderzoeken, zullen naast onderzoeken naar misstanden van groot belang blijven.

[26] Hoewel doorgaans te laat voor herstel van de werkrelatie tussen melder en werkgever, kan een onderzoeksrapport van het Huis eventueel wel worden ingebracht in een civiele procedure gericht op het verkrijgen van schadevergoeding.

Vroegtijdig en op maat gekozen optreden door het Huis

De huidige Wet Huis voor klokkenluiders expliciteert twee taken voor het Huis: advisering aan melders en onderzoek naar meldingen van maatschappelijke misstanden. Met name het doen van onderzoek is daarbij een instrument dat kan helpen een meer gelijk speelveld tussen melder(s) en werkgever te creëren en misstanden te beëindigen. Maar zowel melders als organisaties en de samenleving als geheel hebben uiteindelijk vooral belang bij het voorkomen van (verdere) escalatie van meldingen.

In de nieuwe koers wil het Huis meer maatwerk kunnen bieden bij meldingen en meer mogelijkheden hebben om het speelveld tussen melder(s) en werkgever evenwichtiger te maken. Het Huis wil daartoe vroegtijdiger kunnen optreden en gebruik kunnen maken van een breder palet aan instrumenten dan alleen het geven van advies aan de melder in de vorm van informatie, voorlichting en doorverwijzing en/of het verrichten van onderzoek naar aanleiding van een melding. Waar dat mogelijk en opportuun is, wil het Huis nadrukkelijker inzetten op de-escalatie en conflictoplossing, het voorkomen van verdere schade aan zowel melder(s) als werkgevers, en een eerdere, effectievere aanpak van misstanden. Een melding van een vermoeden van een misstand kan veel impact hebben op verzoekers en organisaties. Het Huis houdt derhalve in haar werkzaamheden zoveel mogelijk oog voor de menselijke maat, zonder daarmee 'partijdig' te worden. Deze menselijke maat geldt voor alle betrokkenen: verzoeker, werkgever en eventuele getuigen.

In de nieuwe koers wil het Huis meer maatwerk kunnen bieden bij meldingen en meer mogelijkheden hebben om het speelveld tussen melder(s) en werkgever evenwichtiger te maken.

Vroegtijdig en op maat gekozen optreden door het Huis

Het vormvrijer en vroegtijdiger optreden door het Huis dat bestuur en directie voor ogen hebben, houdt onder meer het volgende in:

1. Het Huis opereert als één organisatie. Vertrouwelijk advies en onafhankelijk onderzoek blijven daarbij gewaarborgd. Bestuur en directie zijn van mening dat de strikte wettelijke scheiding aanpassing behoeft. Samenwerking tussen de afdelingen en optimale inzet van alle expertise moet mogelijk zijn, terwijl op casusniveau nog steeds vertrouwelijkheid wordt gewaarborgd via een zorgvuldige taaktoewijzing en autorisaties.[27]

2. Wanneer een melding van een vermoeden van een maatschappelijke misstand binnenkomt, vindt een vorm van triage plaats. Daarbij wordt per melding, op maatwerkbasis, gekeken welke handelswijze het Huis het meest passend acht gezien de aard van de melding en de omstandigheden van de melder en de werkgever. Uitgangspunten daarbij zijn (i) het oplossen van de misstand, (ii) het voorkomen van (verdere) schade aan de melder, de werkgever en de relatie tussen de twee en (iii) het zo spoedig mogelijk, en liefst in een vroeg stadium terug op weg helpen van de melder. Gedurende het traject van een melding wordt voorts op vaste momenten geëvalueerd of de gekozen aanpak t.a.v. een casus nog steeds adequaat is.

3. Op een door het Huis in behandeling genomen melding volgt dus niet langer altijd of uitsluitend een onderzoek. Het Huis kiest voor een op maat gemaakte aanpak. Daartoe ontwikkelt het een bredere set van handelingsopties, die naast verschillende modaliteiten voor het verrichten van feitenonderzoek naar de misstand en/of de bejegening van de melder, ook andere mogelijkheden biedt in het omgaan met meldingen van vermoedens van misstanden. Voorbeelden van dergelijke handelingsopties zijn, naast de hiervoor genoemde te verkennen mogelijkheid van een ordemaatregel, het initiëren en faciliteren van herstelgesprekken tussen melder en werkgever, bepaalde vormen van mediation, het doorverwijzen naar onder meer psychosociale ondersteuning en het, indien nodig, na afloop van het onderzoek doorverwijzen naar verdere persoonlijke hulpverlening of ondersteuning bij rehabilitatie. Maar ook het versturen van de eerdergenoemde 'klokkenluidersbrief' na een eerste verkenning van de melding, kan in voorkomende gevallen voldoende zijn om werkgevers te bewegen de melding alsnog zelf op te pakken en de vermeende misstand op te lossen. In dergelijke gevallen kan het Huis besluiten het eigen onderzoek naar de kwestie uit te stellen of te stoppen, de kwestie te monitoren en, indien de melding door de werkgever adequaat is afgehandeld, overbodig te verklaren.

[27] Van Zutphen (2019) p. 7, adviseert in dezen: "Werk samen als één bestuur dat gezamenlijk en integraal verantwoordelijk is voor het Huis. Ga daarbij voorbij aan het wettelijke verschil tussen de portefeuilles advies en onderzoek". Zie eerder ook zo Ruys (2017), aanbeveling 22, p. 19. Waar mogelijk wordt in het Huis overigens al samengewerkt en handelt het bestuur, binnen de grenzen van de huidige wet, als integraal verantwoordelijke.

Het Huis als dé centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden

Nederland kent een fijnmazig netwerk van instanties (inspecties, toezichthouders, politie, et cetera) waar melders terecht kunnen om buiten hun eigen organisatie een vermoeden van een misstand te melden. En ook binnen de eigen organisaties van de melders zijn er in toenemende mate speciaal aangewezen functionarissen of zelfs bureaus of afdelingen ingericht voor het bevorderen van integriteit en het afhandelen van meldingen van maatschappelijke misstanden en integriteits schendingen in bredere zin. Niettemin zijn er meldingen van maatschappelijke misstanden die tussen wal en schip vallen en daarom door het Huis voor Klokkenluiders onderzocht kunnen of moeten worden. De nieuwe EU-klokkenluidersrichtlijn vereist dat één of meer externe meldpunten formeel worden aangewezen als bevoegde autoriteiten en onderzoek mogen verrichten naar (vermoedens van) misstanden (artikel 11, eerste lid).[28] Het ligt daarbij voor de hand dat het Huis voor Klokkenluiders evenals andere instanties wordt aangewezen als bevoegde autoriteit en als extern meldpunt voor maatschappelijke misstanden.
Het Huis kiest ervoor om daarbij dé centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden in werkrelaties te worden. Het Huis werkt daarbij sector overstijgend zowel binnen de private als de publieke sector.

Naast het belang van het Huis als sector overstijgend meldpunt voor maatschappelijke misstanden, moet ook het belang van preventie en educatie niet worden onderschat. Melders melden (vermoedens van) misstanden vaak tegen wil en dank, met soms grote persoonlijke en professionele gevolgen. Ook organisaties, sectoren en de samenleving als geheel ondervinden schade van maatschappelijke misstanden. Als samenleving zijn we het daarom verplicht aan onszelf en aan de melder om lessen te leren uit de misstanden die worden gemeld. Ook moeten we misstanden zoveel mogelijk voorkomen door de geleerde lessen te vertalen naar praktische handvatten voor werknemers en werkgevers. Accumulatie en verspreiding van kennis is daarvoor onontbeerlijk. Om goed preventief op te kunnen treden, willen we als Huis kennis ophalen en teruggeven aan de samenleving.

Naast het belang van een sector overstijgend meldpunt voor maatschappelijke misstanden, moet ook het belang van preventie en educatie niet worden onderschat.

[28] In de huidige situatie zijn melders bij wet verplicht om eerst intern bij de eigen organisatie te melden. De nieuwe EU-klokkenluiders-richtlijn maakt het melders straks mogelijk om direct extern te melden bij speciaal daartoe aangewezen bevoegde autoriteiten. Dat de melding extern wordt ontvangen, betekent echter niet dat de melding ook per definitie extern dient te worden onderzocht.

Het Huis als dé centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden

Bestuur en directie zijn er daarom voorstander van dat het Huis zich onderscheidt van andere instanties en kiezen ervoor om, naast 'bevoegde autoriteit', ook te worden aangewezen als het kennis- en expertisecentrum, zoals bedoeld in de EU-klokkenluidersrichtlijn artikel 20, derde lid.[29] Door het Huis voor Klokkenluiders te benoemen als de centrale autoriteit die de functies van bevoegde autoriteit en informatiecentrum combineert en daarnaast bejegeningsonderzoeken kan uitvoeren, ontstaat een meer herkenbaar loket waar zowel melders als werkgevers terecht kunnen met vragen en dilemma's omtrent de preventie en aanpak van klokkenluiderszaken. Zou de functie van informatiecentrum bij meerdere partijen worden belegd, dan vindt naar verwachting minder uitwisseling van kennis en ervaringen over sectoren of werkvelden heen plaats. Door kennis en expertise bovendien te bundelen in één landelijk, sector overstijgend informatiecentrum, kunnen nationale en internationale trends en ontwikkelingen op het gebied van integriteit en klokkenluiden beter in kaart worden gebracht, geanalyseerd en gedeeld. Het Huis positioneert zich dan te midden van het omvangrijke netwerk van meldinstanties als dé centrale autoriteit op gebied van integriteitsbevordering en klokkenluiden. Als centrale autoriteit ambieert het Huis niet alleen een herkenbaar meld- en adviespunt voor (melders van) maatschappelijke misstanden te zijn. Via kennisdeling, bewustwording, bijdragen aan training en ontwikkeling op het gebied van integriteit en klokkenluiden, beoogt het ook proactief bij te dragen aan preventie en educatie. Op die manier wil het andere sectorspecifieke instanties op het terrein van integriteit en klokkenluiden, bureaus integriteit en compliance- en integriteitsfunctionarissen verder ondersteunen en faciliteren in hun rol en meer 'kruisbestuiving' tussen sectoren en organisaties mogelijk maken. Een dergelijke insteek past niet alleen bij de activiteiten en verplichtingen die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn, maar komt ook tegemoet aan andere internationale richtlijnen en adviezen waaraan Nederland zich heeft gecommitteerd[30] en aan eerdere adviezen van Ruys en Van Zutphen om de preventieve taak van het Huis te verankeren in de wet Huis voor klokkenluiders.[31]

Door het Huis voor Klokkenluiders te benoemen als de centrale autoriteit (...), ontstaat een meer herkenbaar loket waar zowel melders als werkgevers terecht kunnen met vragen en dilemma's omtrent de preventie en aanpak van klokkenluiderszaken.

[29] De EU-klokkenluidersrichtlijn spreekt in dit verband van een 'informatiecentrum' voor klokkenluiden.

[30] Deze functie werd voorheen in belangrijke mate vervuld door het Bureau Integriteit Openbare Sector (BIOS), dat is opgegaan in het Huis. In de huidige Wet Huis voor klokkenluiders is de preventieve functie echter niet verankerd. Binnen het Huis is de ruimte om aandacht te besteden aan preventie en educatie mede daardoor beperkter dan gewenst en noodzakelijk terwijl het Huis zich tegelijkertijd op een grotere doelgroep richt dan het voormalige BIOS doordat ook de private sector tot zijn werkveld behoort.

[31] Ruys (2017), p. 19, Van Zutphen (2019), p. 7. Het Huis geeft, met de afdeling Kennis en Preventie, al wel uitvoering aan die taak. Het beantwoordt jaarlijks honderden vragen van onder meer organisaties en vertrouwenspersonen over bijvoorbeeld het opzetten van meldregelingen of interne onderzoeken, het geeft brochures uit en onderhoudt contact met een ruime kring van betrokkenen uit wetenschap en praktijk. Bovendien wordt kennis uit de advies- en onderzoekspraktijk van het Huis, op die wijze breed gedeeld. Een effectievere uitvoering van preventieve taak van het Huis vereist niettemin verankering in de wet het Huis en maakt aanwijzing van het Huis als 'informatiecentrum' voor klokkenluiden (zoals bedoeld in de EU-klokkenluidersrichtlijn) wenselijk.

Het Huis als dé centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden

In de opvatting van het Huis zou een herziene positionering als centrale autoriteit integriteit en klokkenluiden het volgende behelzen:

1. Het Huis positioneert zich als het primaire externe meld- en informatiepunt voor werknemers en werkgevers op het gebied van integriteitsbevordering en klokkenluiden. Onderzoek naar meldingen van misstanden zijn en blijven in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de organisatie in kwestie. Waar melders niettemin onvoldoende mogelijkheid ervaren om de kwestie op een veilige wijze intern aan te kaarten of zich daarin onvoldoende gehoord menen, moeten zij al in een vroeg stadium, zeker ook bij twijfels en dilemma's, bij het Huis kunnen aankloppen met vragen en verzoeken om hulp en advies. Het Huis kan vervolgens informatie en voorlichting geven en de adviesvrager op weg helpen naar de juiste instanties voor ondersteuning, individuele belangenbehartiging of anderszins.

2. Meldingen die bij het Huis binnenkomen worden waar mogelijk doorgezonden naar de meest geëigende instantie, zoals een specifieke inspectie, toezichthouder, politie of openbaar ministerie. In voorkomende gevallen waar geen andere geschikte instantie is, neemt het Huis zelf de melding in behandeling.[32]

3. Naargelang de aard van de melding en de betrokken instanties, en uitsluitend daar waar het toegevoegde waarde heeft, kan het Huis bij meldingen die het doorstuurt aan andere instanties, een faciliterende, monitorende of regierol op zich nemen of specifieke expertise aanbieden. Zo kan het Huis bijvoorbeeld bij complexe misstanden, die niet volledig door een andere instantie onderzocht kunnen worden of door verschillende instanties onderzocht moeten worden, een regierol aannemen. In deze regierol is aandacht nodig voor heldere afstemming met andere instanties in de vorm van convenanten en andersoortige afspraken. Bij relatief eenvoudigere kwesties kan het Huis volstaan met het houden van een 'vinger aan de pols' bij wijze van het onderhouden van contact met de melder en de onderzoekende instantie en/of het toezien op een tijdige afronding van het onderzoek. Het Huis kan in het doorzenden van meldingen zijn meerwaarde richting andere instanties en

[32] Als extern meldpunt (cq. bevoegde autoriteit zoals bedoeld in de EU-klokkenluidersrichtlijn) zal het Huis meldingen van inbreuken op Unierecht en misstanden ontvangen die niet eerder bij de organisatie zelf en/of andere instanties zijn ontvangen. De wetgever zou het Huis de mogelijkheid kunnen geven ervoor te kiezen om:

a. alle meldingen door te sturen naar andere onderzoeksinstanties
b. meldingen waar een beter geschikte instantie voor is, door te sturen; en het resterende deel direct zelf te onderzoeken
c. en/of de voortgang van onderzoek elders te monitoren en indien nodig over te nemen
d. en/of bij misstanden die bij meerdere instanties onderzocht worden een regierol te pakken
e. en/of onderzoek uit eigen beweging te doen (zonder melding)

Optie (a) is onwenselijk. Het Huis verliest dan de mogelijkheid om zelf onderzoek te doen en wordt hiervoor afhankelijk van andere instanties. Dat maakt de combinatie van optie (b), (c), (d) en (e) wenselijk. Het Huis kan andere instanties laten onderzoeken waar die het best op toegerust zijn, bij complexe misstanden de coördinatie/regie op het geheel houden, en de zaken die anders tussen 'wal en schip' dreigen te vallen zelf onderzoeken. Doorzenden naar andere instanties gebeurt bovendien pas ná de melding (cf. doorzendplicht EU-richtlijn) in plaats van, zoals nu de praktijk is, het doorverwijzen van een adviesvrager voor het doen van een melding.

autoriteiten bewijzen door met relevante meldingsdossiers te komen (mede op basis van bijvoorbeeld het feitenrelaas en/of ontvankelijkheidsdocument dat volgt uit het eerste verkennende onderzoek) en waar nodig en mogelijk aanvullende expertise te bieden. Bovendien is zeer wel denkbaar dat het Huis een bejegeningsonderzoek uitvoert in een aangelegenheid waarin ook (en tegelijkertijd) een misstandonderzoek plaatsvindt door een andere instantie.

4. Het Huis kan naar aanleiding van signalen die het ontvangt ook uit eigen beweging, zonder formele melding, een onderzoek naar een maatschappelijke misstand starten. Dit kan zich bijvoorbeeld voordoen wanneer het Huis vragen krijgt van verschillende betrokkenen over eenzelfde organisatie, maar een 'officiële' melding van de betrokkenen uitblijft.[33]

5. Het Huis verzamelt, analyseert en rapporteert op basis van ingekomen adviesvragen en meldingen geaccumuleerde kennis over de aard en omvang van (vermoedens van) maatschappelijke misstanden in Nederland, hoe daar door werkgevers en andere betrokkenen mee wordt omgegaan en welke lessen uit de casuïstiek getrokken kunnen worden. Door ook meer in algemene termen inzicht te bieden in onderliggende patronen, trends en ontwikkelingen en ook voorbeelden te geven van goede manieren van omgaan met integriteitskwesties, kan op duurzamer wijze in organisaties worden geleerd van (de aanpak van) misstanden.

Door (...) inzicht te bieden in onderliggende patronen, trends en ontwikkelingen en voorbeelden te geven van goede manieren van omgaan met integriteitskwesties, kan op duurzamer wijze (...) worden geleerd van (...) misstanden.

[33] Het uit eigen beweging doen van onderzoek biedt de mogelijkheid om misstanden te onderzoeken zonder dat een melder zich hiervoor hoeft 'op te offeren'. Nader uitgewerkt moet worden welke signalen het Huis ontvangen moet hebben om zelf tot onderzoek te besluiten.

6. Het Huis wil haar preventieve taak uitbreiden en een vraagbaak zijn voor werkgevers die informatie zoeken over de inrichting van hun integriteitsmanagement systeem. Hierbij kan het Huis bijdragen aan het (laten doen) ontwikkelen van geaccrediteerde trainingen voor professionals (zoals vertrouwenspersonen).[34]

Het Huis verbindt zich op zichtbare wijze zowel binnen Nederland als internationaal, aan een breed netwerk van deskundigen en professionals op het gebied van integriteit en klokkenluiden.

7. Het Huis verbindt zich op zichtbare wijze zowel binnen Nederland als internationaal, aan een breed netwerk van deskundigen en professionals op het gebied van integriteit en klokkenluiden. Het verzamelt op basis van wetenschappelijke studies en internationale en lokale best practices informatie die het vervolgens vertaalt naar handreikingen voor werkgevers en professionals. Recente initiatieven van het Huis voor samenwerking met andere autoriteiten, zoals de oprichting van NEIWA en in ENIP verband[35] en de participatie in werkgroepen van EPAC-EACN zijn voorbeelden hiervan. Ook de door Van Zutphen voorgestelde instelling van een Maatschappelijke Raad van Advies, bestaande uit personen met relevante expertises, vergroot de verbinding van het Huis met de buitenwereld.[36]

[34] Lidstaten zijn uit hoofde van de EU-klokkenluidersrichtlijn verplicht om intern melden aan te moedigen. Het Huis kan hierin een bijdrage leveren door melders waar mogelijk te adviseren om intern te melden. De werkgever moet beschikken over formele maatregelen (meldprocedure, interne onderzoekers, vertrouwenspersonen, databeheer, etc.) en informele kwaliteiten (cultuur, leiderschap). Het vergt integriteitsbeleid om dit voldoende in te richten. Veel werkgevers kunnen hier nog in verbeteren.
Het Huis wil hieraan bijdragen door middel van kennisdeling, onderzoek en educatie, gericht op praktische kennis en opleiding van integriteitsprofessionals bij werkgevers (zoals HRM- en juridische medewerkers, interne onderzoekers, vertrouwenspersonen, compliance officers, integriteitscoördinatoren en trainers). Ook kan het Huis een rol spelen in het aanjagen van integriteitsmaatregelen bij werkgevers.
De Wet Huis voor Klokkenluiders verplicht al tot interne meldprocedures, maar voorziet niet in controle hierop, noch op sancties op het ontbreken ervan. De EU-klokkenluidersrichtlijn gaat werkgevers verplichten tot het aanstellen van een intern onderzoeker en het invoeren van veilige meldkanalen. Het Huis ziet vertrouwenspersonen als onmisbaar onderdeel van zulke meldkanalen, en spant zich in dat deze ook wettelijk verplicht worden. Mogelijk kunnen verdere verplichtingen voor werkgevers ingevoerd worden, zoals het hebben van een integriteitsbeleid (vgl. met arbo, RI&E), een integriteitsfunctionaris (vgl. functionaris gegevensbescherming, AVG) en/of verplichte training voor midden- en topmanagement.

[35] NEIWA staat voor het Network of European Integrity and Whistleblowing Authorities. De afdeling Kennis en Preventie van het Huis stond aan de basis van de recente oprichting hiervan in mei 2019. ENIP staat voor European Network for Integrity Professionals en EPAC-EACN betreft European Partnership Against Corruption-European contact-point network against corruption.

[36] Het bestuur richt in overstemming met de adviezen van Ruys en Van Zutphen een Maatschappelijke Raad van Advies in en voert actief overleg met deskundigen en stakeholders.

Van links naar rechts:
Marlèn Dane (directeur),
Peter van der Meij (bestuurder Advies),
Martine Bouman (bestuurder Onderzoek),
Wilbert Tomesen (bestuursvoorzitter)

Tot slot

In dit document is weergegeven hoe het Huis zijn rol en taken in de toekomst wil vervullen. Met een centrale autoriteit die onderzoekt, adviseert en beschermt, kennis uitdraagt en integriteit bevordert.

De beoogde herpositionering van het Huis maakt een goede samenwerking met andere instanties wenselijk en noodzakelijk. Instanties zoals het openbaar ministerie, de politie, toezichthouders, inspecties, en organisaties die zich toespitsen op specifieke vormen van ondersteuning en belangenbehartiging: allen hebben zij een belangrijke rol te vervullen in een effectieve aanpak en preventie van klokkenluiderszaken. Het Huis zal daarom investeren in de opbouw van een uitgebreid netwerk van betrokken instanties en specialisten. Het actiever betrekken van samenwerkingspartners uit specifieke sectoren en disciplines is nodig om ervoor te zorgen dat er geen meldingen tussen wal en schip vallen, melders niet in de kou komen te staan, zaken adequaat opgepakt worden en bij concrete meldingen optimaal gebruik wordt gemaakt van zowel de specifieke expertise van het Huis als van andere instanties. Waar het gaat om het bevorderen van integriteit in werkrelaties en de preventie van maatschappelijke misstanden, faciliteert het Huis via het opbouwen van een sterk (inter-)nationaal netwerk verdere uitwisseling van kennis en kruisbestuiving tussen organisaties en sectoren.

Een herpositionering van het Huis heeft tot slot ook gevolgen voor de interne organisatie. De nieuwe koers die het Huis voor ogen heeft, vraagt om een andere manier van werken door alle medewerkers, bestuur en directie. Het afgelopen jaar zijn hiervoor al enkele belangrijke stappen gezet. De verandering in het Huis is merkbaar. Er wordt op een opbouwende wijze afgestemd en samengewerkt aan de nieuwe koers en plannen. Daarom zal er ook in de komende tijd expliciete aandacht, tijd en ruimte blijven voor het begeleiden van de transitie binnen het Huis. Een transitie op weg naar een herkenbaar loket voor werknemers en werkgevers op het gebied van integriteitsbevordering en klokkenluiden.

Bijlage 1: Geraadpleegde personen

Inspiratie werd verkregen uit sessies door het Huis met alle medewerkers, twee rondetafelbijeenkomsten en vele gesprekken met externen en stakeholders; zo is o.a. gesproken met:

Prof. dr. mr. M.A.P. Bovens, hoogleraar Bestuurskunde, Universiteit Utrecht, Prof. mr. dr. R. van Eijbergen, hoogleraar Integriteit en Kwaliteit van Organisaties, Vrije Universiteit Amsterdam, Z. Georgiadou, plaatsvervangend hoofd van de Europese Commissie DG for Justice and Consumers, Fundamental Rights Policy, en M. Mollica beleidsadviseur, Mr. M.M. Govaert, advocaat/partner, Norton Rose Fulbright LLP, Amsterdam, Prof. dr. G. de Graaf, hoogleraar Integriteit van Academisch Onderwijs, Vrije Universiteit Amsterdam, Dr. L. Heres, universitair docent Bestuurs- en Organisatiewetenschap, Universiteit Utrecht, Prof. mr. A.M. Hol, hoogleraar Recht Economie Bestuur en Organisatie, Universiteit Utrecht, Prof. dr. L.W.J.C. Huberts, emeritus hoogleraar Bestuurskunde, Vrije Universiteit Amsterdam, T. Jansen, directeur Stichting Beroepseer en senior wetenschappelijk projectmedewerker, Centrum Èthos, Vrije Universiteit Amsterdam, Mr. R.R. Joesoef Djamil, afdelingshoofd bestuurlijke en juridische zaken, Parket Generaal, openbaar ministerie, Prof. S.P. Kaptein hoogleraar bedrijfsethiek, RSM Erasmus Universiteit, J. Kooistra, Hoofd Bureau integriteit Gemeente Amsterdam, Dr. K. Loyens, universitair docent Bestuurs- en Organisatiewetenschap, Universiteit Utrecht, mr. W.M.J.M. van Mierlo secretaris VNO-NCW/MKB- Nederland, Prof. dr. M. Olfers, hoogleraar Sport en Recht, Vrije Universiteit Amsterdam, Mr. dr. C. Raat, onafhankelijk onderzoeker op het gebied van open overheid, integriteit en staats- en bestuursrechtelijke onderwerpen, Drs. M.A. Ruys, consultant, Mr. dr. L.A.J. Schut, voormalig senior coördinerend-beleidsmedewerker Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Prof. dr. mr. J.E. Soeharno, hoogleraar Rechtspleging in rechtsfilosofisch perspectief, Universiteit van Amsterdam, Mr. H. van Steenbergen, beleidsmedewerker Kwaliteit van de arbeid, FNV, Prof. dr. W. Vandekerckhove, Reader in Business Ethics, University of Greenwich, Verenigd Koninkrijk, P. Vlaanderen, voorzitter, H. de Jong, bestuurder en S. Wiemers, directeur, Transparency International Nederland, Mr. J.A. Waal, algemeen directeur Juridisch Loket, F. West, chief executive Protect-Advice UK en L. Gardiner, legal officer Protect-Advice UK, R. Zan, vice-director of the Office of the Ombudsman, Israël.

De totstandkoming van deze visie op de toekomst van het Huis door bestuur en directie van het Huis is begeleid door dr. Leonie Heres, dr. Marie Jeanne Schiffelers en drs. Martijn van der Spek van USBO Advies.

Van Huis voor Klokkenluiders naar een autoriteit voor Integriteit en Klokkenluiden: *Toekomstvisie*

Bijlage 2: Enkele taken die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn

De 'Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad inzake de bescherming van personen die inbreuken op het Unierecht melden'[37] (hierna: EU-klokkenluidersrichtlijn) brengt verplichtingen mee voor de lidstaten. Lidstaten moeten onder meer één of meerdere 'bevoegde autoriteiten' aanwijzen (artikel 11 van de EU-klokkenluidersrichtlijn) en (een) instantie(s) die de ondersteuningsmaatregelen, bedoeld in artikel 20 van de EU-klokkenluidersrichtlijn, aanbied(t) (en) (artikel 20, derde lid, van de EU-klokkenluidersrichtlijn). De bevoegde autoriteit(en) *moet(en)* op hun beurt aan een aantal vereisten voldoen en hebben een aantal verplichtingen.
Daarnaast zijn lidstaten verplicht toegang te bieden tot een aantal ondersteuningsmaatregelen, andere ondersteuningsmaatregelen zijn optioneel. Lidstaten *kunnen* beide categorieën ondersteuningsmaatregelen onderbrengen bij een informatiecentrum of andere bestuurlijke autoriteit. Hieronder en in tabel 1 worden schematisch en puntsgewijs relevante verplichtingen (en daaruit voortvloeiende taken) die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn uiteengezet.

[37] Richtlijn (EU 2019/1937) van het Europees Parlement en de Raad inzake de bescherming van personen die inbreuken op het Unierecht melden, PB 26.11.2019, L 305/17 ev.

Vervolg bijlage 2:
Enkele taken die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn

Domein	Verplichting	Optioneel
Onderzoek (art. 11, 12)	melding van misstand aannemen (meldpunt)	
	melding doorzenden naar meest geschikte autoriteit	
	opvolging geven aan melding	
Advies (art. 13, 20)	informatie over meld-procedures, voorwaarden voor bescherming en toepasselijke regelgeving	
	Informatie en advies over rechtsmiddelen en procedures tegen benadelingshandelingen, alsmede over rechten betrokkene	
Ondersteuning (art. 20)	bevestigen van recht op bescherming	
	bieden van rechtshulp, juridisch advies en rechtsbijstand	
		bieden van financiële bijstand in procedures
		bieden van psycholo-gische ondersteuning (verwijzing)
Integriteit (art. 7)	intern melden aanmoedigen (bevorderen integriteit)	
Sancties (art. 23)	sancties geven voor wie melding belemmert of melder benadeelt	
	sancties geven voor meldingen te kwader trouw	

Tabel 1: Overzicht verplichtingen die volgen uit de EU-klokkenluidersrichtlijn

Bijlage 3: Relevante internationale richtlijnen en adviezen

1. United Nations, Convention against Corruption (2003)
Ingevolge dit verdrag moet Nederland onder meer voorzien in rechtsbescherming van melders van misstanden en dient het te beschikken over instanties die integriteit bevorderen, corruptie tegengaan en hierover kennis verspreiden (artikel 5 en 6).

https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncac.html

2. Council of Europe's Group of States against Corruption (GRECO)
De Group of States against Corruption (GRECO), Raad van Europa 1999, houdt toezicht op de naleving van de anticorruptie-normen van de Raad van Europa. GRECO-leden nemen deel aan wederzijdse evaluatie- en nalevingsrondes.

https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-netherlands-needs-to-enhance-measures-to-preserve-integrity-in-the-government-and-in-the-police

3. G20, High-Level Principles for the Effective Protection of Whistleblowers (2019)
De G20 heeft 12 *High-Level Principles* ontwikkeld over klokkenluiden. De twaalf principes zijn ook door Nederland onderschreven. Onder meer:

1. Establish and implement clear laws and policies for the protection of whistleblowers,
2. Provide for visible reporting channels and adequate support to whistleblowers,
3. Ensuring robust and comprehensive protection for whistleblowers
4. Provide for effective, proportionate and dissuasive sanctions for those who retaliate
5. Conduct training, capacity-building and awareness-raising activities
6. Lead the way on the protection of whistleblowers

https://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/EN/G20/G20_2019_High-Level-Principles_Whistleblowers.pdf?__blob=publicationFile&v=1

4. OECD, Recommendation of the Council on Public Integrity (2017)
De OECD beschouwt integriteit als essentieel voor het opbouwen van sterke instellingen, voor het bevorderen van economische productiviteit en van efficiëntere publieke sectoren. De 'Recommendation of the Council on Public Integrity' beveelt onder meer om aan een samenhangend nationaal integriteitssysteem in te richten, met instituties die integriteit bevorderen, misstanden detecteren en aanpakken, en transparantie mogelijk maken.

http://www.oecd.org/gov/ethics/OECD-Recommendation-Public-Integrity.pdf

5. Transparency International, National Integrity System Assessment (2012)
Transparency International (TI), ontwikkelde, met steun van de Europese Commissie, en o.m. het Nederlandse ministerie van V&J, een beoordelingsmodel voor nationale 'integriteitssystemen' het National Integrity System (NIS). In een rapport over Nederland bepleitte TI de inrichting van een autoriteit op het gebied van integriteit en anti-corruptie, met repressieve, educatieve en preventieve taken.

https://www.transparency.org/whatwedo/nisarticle/netherlands_2012

Bezoekadres
Maliebaan 72
3581 CV Utrecht
T 088 – 133 10 00

info@huisvoorklokkenluiders.nl
www.huisvoorklokkenluiders.nl

HUIS VOOR
KLOKKENLUIDERS